

DOSYA/DERLEME**ÜRETİM İLİŞKİLERİ VE SAĞLIK***Erhan NALÇACI*, Onur HAMZAOĞLU*****GİRİŞ**

Sağlıkla ilgili güncel olan, olmayan çok sayıda olayı yan yana dizebiliriz: Bir ülkedeki bebek ölüm hızı, iş kazası sıklığı, hastanelerin özelleştirilmesi, yeşil kart, sağlıkta rekabet, bir ülkede genel bütçeden sağlığa ayrılan pay, bir ülkenin sağlık bakanı vb. Sağlıkta olduğu gibi toplumsal olayları da sonsuz bir zenginlik içinde yan yana getirebiliriz: Farklı ülkelerdeki ekonomik büyüme oranları, okullaşma oranları, işsizlik oranları, asgari ücret, kentlerin büyüklüğü, tarımda rekolteler, emek örgütlenmesi, sendikalar, siyasi partiler, hükümetler, kümes hayvanlarının sayısı, tekstil kotaları, ulusal paralar, Saraydan Kız Kaçırma Operası'nın sahneye konması, üretilen doğal gaz miktarı, açlar, basılan kitap miktarı, parlamentolar, akıllı füzelerle öldürülenler vb. Toplumsal hareket, toplumdan önceki maddenin bütün hareketlerinden karşılaştırılmayacak kadar daha zengin ve karmaşıktır. Toplum bize en yakın ve gözlenebilir olan olduğu için daha yalın, buna karşılık fiziksel, kimyasal, biyolojik hareketler çok daha karmaşık gözüktür. Oysa önceki hareketler toplumla karşılaştırıldığında çok daha sadedir. Örneğin, toplumlar boyunca üretilmiş sadece kara taşıtlarının türleri bile tüm kınkanatlı türlerinden fazladır veya yazılmış tüm kitapların içerdiği bilgi, kromozomların taşıdığı bilgiyi kat be kat aşar.

Topluma ait bu kadar olayın arasında sonsuz sayıda ilişki olacağı tahmin edilebilir. Sağlıkla ilgili olaylar arasında da karmaşık ilişkiler bulunmalıdır. Ayrıca toplumsal olaylarla sağlıkla ilgili olaylar arasında belirleyici ilişkiler kurulmasını bekleriz. İncelediğimiz olayı, örneğin burada olduğu gibi sağlıkla ilgili birikmiş olguları derinlemesine kavramak istiyorsak, onları soyutlanmış ilişkileri içinde değerlendirme zorunluluğu ortaya çıkar. Sağlıkta içinde

olmak üzere tüm toplumsal olaylar arasındaki sonsuz ilişkilerden en temel ve belirleyici olanları soyutlamamız, nedensellik bağlantıları, gelişme ve değişme süreci ile bütün bir çerçevenin içine yerleştirmemiz gerekir.

Sağlıkla ilgili olaylarda belirleyici ilişkiler nelerdir? Sağlık bakanlarının cehalet ile karışık kötü niyetleri mi, genel eğitim düzeyinin düşük oluşu mu, işçilerin dikkatsizliği mi, bir ülkenin kalkınmamış olması mı, yoksul sayısının fazlalığı mı, yoksa hekimlerin bozulan ahlakı mı? Bu sayısız soruyu madde-bilinç ilişkisi içinde genelleyebiliriz. Bilimsel yöntem maddenin bilincimizden bağımsız olarak bulunduğunu, sonsuzdan gelip sonsuza giden gelişiminin bir noktasında bilince dönüştüğünü göstermektedir. "Her toplumsal yaşam, özünde pratiktir. Teoriyi gizemciliğe götüren bütün gizler, ussal çözümlerini, insan pratiğinde ve bu pratiğin kavranmasında bulur (Marx K., 1992:63)." Dolayısıyla ne sağlık bakanının cahilliği, ne siyasetçilerin kötü niyeti, ne işçilerin dikkatsizliği, ne toplumun bozulan ahlakı temel belirleyen değil, ancak diğer maddi, pratik süreçlerin sonucu olabilir. Bu yazının amacı sağlığı kendisini belirleyen maddi süreçlerle birlikte ele almak, konuyu teorik bir çerçevede tartışmaktır.

Üretici Güçler ve Sağlık

Toplumu ve insanı oluşturan en temel olay; biyolojik gereksinimlerini karşılamak üzere, diğer canlılar gibi doğada hazır bulunan nesnelere kullanarak değil, doğayı alet üreterek dönüştürmeleridir. Üretilen aletler ve bu aletleri üretme/kullanma deneyimine sahip insanlar "üretici güçler" soyutlamasını bize verir. Milyonlarca yıl süren ve farklı insan türlerini barındıran üretici güçlerin gelişimi tarihi, toplum tarihi ile koşutluk gösterir. Üretici güçlerin gelişimi, yontulmuş taş aletlerin kullanımından ok ile avlanmaya, madenlerin çıkartılıp işlenmesinden demir-çelik endüstrisine, gezici tarımdan yerleşik tarıma,

* Prof. Dr., Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Fizyoloji AD

** Prof. Dr. Kocaeli Üniversitesi Tıp Fakültesi Halk Sağlığı AD

su değirmeninden tornaya, basit el aletlerinden endüstri robotlarına kadar büyük bir gelişim göstermiştir. Bugün yeryüzü topraklarının önemli bir kısmının kültür bitkileri ile kaplanması ve gelişkin endüstrinin homojen olmasa da bütün dünyaya yayılmış olması bu baş döndürücü gelişimin göstergesidir. Emek üretkenliği 2 milyon yıl önce Homo habilislerin dönemindekine göre yüzbinlerce kez artmıştır.

İnsanların barınma, beslenme, giyinme, ısınma vb. bunun gibi gereksinimlerini karşılamak üzere daha yetkin üretim araçlarının ve bunları üretebilen/kullanabilen emekçilerin giderek gelişmesi doğal olarak sağlık için önemli bir belirleyen olacaktır. Üretici güçlerin gelişmesi ile sağlığın geliştirilmesi, korunması ve tedavisi ile ilgili bilgilerin de gelişmesi paralellik gösterecektir. Bunun ötesinde gelişkin üretim araçlarını kullanan emekçilerin eğitilmiş, kültürlü ve kendi bedenlerinin bilgisine sahip bireyler olması beklenir. Doğuşta beklenen yaşam süresinin giderek uzaması ve insan nüfusunun ilk toplumlardaki nüfusa göre çok fazla artmış olması bu tezin doğrudan kanıtlarıdır.

Ancak bu tezle ilgili iki ciddi sorunla karşılaşırız. Bunların ilki üretim verimliliğini devasa artıran üretici güçlerdeki bu muazzam gelişime karşın günümüzde insanların büyük çoğunluğunun cahillik, yoksulluk ve hatta açlık içinde olmasıdır. Bu durumu asla kabul edilemeyecek şekilde üretici güçlerin dünyanın her yerinde eşit gelişmediğiyle ve "geri kalmış" coğrafyalarla açıklamak isteyenler olacaktır. Peki, sanayinin en fazla geliştiği ülkelerden biri olan ABD'deki milyonlarca evsiz için ne diyeceğiz? Bu durumu inşaat alanındaki üretici güçlerin gelişmemesi ile açıklamak mümkün olabilir mi?

Diğer bir sorun, ilk tezin üretici güçlerin gelişmesini doğrusal bir hızla sahip sürekli bir ilerleme olarak görmesidir. Acaba insanların aç ve açık olmasına rağmen, üretici güçlerin gelişmesi dönemsel duraklamalar yaşıyor mu? İçinde yaşadığımız dünyada en az reel sektörün değeri kadar büyüklükte bir değer spekülasyon sermaye olarak dünyada dolaşıyor ve gelişkin ekonomilerin büyük çoğunluğu büyüme göstermiyorsa, hatta ekonomik kriz ve savaşlar nedeniyle üretici güçler imha ediliyorsa sürekli ilerleme tezini nasıl savunuruz?

Üretici güçlerle sağlık arasında kurulan direkt nedensellik tezi burada tarif edilen sorunlar nedeniyle zayıflamış gözükmemektedir. Bu durumda yukarıdaki sorunları da çözecek şekilde yeni bir teze ve yeni soyutlamalara gereksinimiz var demektir.

Üretim ilişkileri ve sağlık

Üretici güçler ve gelişimi soyutlamasından sonra üretim sürecine katılan insanlar arasındaki ilişkilere gözlerimizi çevirmemiz gerekiyor. "Smith ve Ricardo'nun incelemelerine başlangıç olarak kabul ettikleri tek başına ve yalıtık avcı ve balıkçı .....robinsoncu yavan hayalleri arasında yer alırlar" (Marx K., 1999:21). Burjuva iktisatçılarınin toplumdan ve tarihten yalıtılmış, bireysel

girişimcileri, gerçeği tümüyle yansıtmaması için özenle hazırlanmış öğretilerine iyi bir zemin hazırlamaktadır. Oysa toplum tarihinin başlangıcından beri belirli bir tarihsel dönemin özelliklerini yansıtacak şekilde toplumsal üreticiler zorunlu olarak ilişkiler geliştirmişlerdir. Bu üretimin elbirliği ile oluşturulmasından, üretim nesne ve araçlarının mülkiyet biçimlerine, emekçilerin zorla çalıştırılmalarından, "gönüllü" olarak emek güçlerini satmalarına, elde edilen ürünün nasıl paylaşılacağından, nasıl tüketileceğine kadar geniş bir yelpazede incelenebilecek üretim ilişkileridir. "Varlıklarının toplumsal üretiminde, insanlar aralarında, zorunlu, kendi iradelerine bağlı olmayan belirli ilişkiler kurarlar; bu üretim ilişkileri, onların maddi üretici güçlerin belirli bir gelişme derecesine tekabül eder (Marx K., 1979: 25)."

Bu açılım, üretici güçlerin doğrudan doğruya sağlığı belirlemesi ile ilgili bir önceki tezdeki sorunları açıklamaktadır. Üretici güçlerin gelişimi ile sağlıktaki değişim ilişkisindeki kırılmaya, araya giren üretim ilişkilerinin biçimi neden olmaktadır. Üretici güçlerdeki gelişmenin tüm insanlara yetecek kadar bolluk üretecek düzeye gelmesine rağmen insanlığın büyük çoğunluğunun yoksulluk sınırının altında yaşamayı, işsizlik, barınma sorunları ve göç, bulaşıcı hastalıkların yaygınlığı, düşük eğitim düzeyi, çocuk emeğinin yoğun olarak kullanılıyor oluşu vb. sağlıkla doğrudan ilgili veya toplum sağlığı üzerinde belirleyici olaylar ancak egemen olan üretim ilişkileri ile açıklanabilir.

Ayrıca üretim ilişkileri ile ilgili tezin yeni bir tez üretmek kendini geliştirdiğini görüyoruz. "Bu üretim ilişkilerinin tümü, toplumun iktisadi yapısını, belirli toplumsal bilinç şekillerine tekabül eden bir hukuki ve siyasal üst yapının üzerinde yükseldiği somut temeli oluşturur. Maddi hayatın üretim tarzı, genel olarak toplumsal, siyasal ve entelektüel hayat sürecini koşullandırır. (Marx K., 1979:25)" Üretici güçlerin belirli bir aşamasına denk gelen üretim ilişkileri toplumsal üst yapıyı belirleyerek bir bütün olarak "üretim tarzı" olarak tanımlanmaktadır. Bu tez, sağlıkla ilgili toplumsal ilişkileri incelerken bize önemli bir yöntemsel araç sunmaktadır. Üretim ilişkileri toplum sağlığını doğrudan belirleyebilirken aynı zamanda bir üst yapı kurumu olarak sağlık hizmetlerinin nasıl örgütleneceğini, nasıl bir işbölümüne denk geleceğini ve nasıl finanse edileceğini de belirlemektedir. Burada tarif edilen ilişki bir çok kişinin kabalaştırarak anlamaya ve daha sonra eleştirmeye çalıştığı gibi tek yönlü değil, karşılıklıdır. Bir üretim tarzındaki iktisadi alt yapının üst yapı kurumlarını belirlediği gibi üst yapı kurumları da iktisadi yapıyı etkiler. Sağlık örgütlenmesi için de bu ilişkiyi karşılıklı bir dinamizm içinde kurgulamak çok daha doğru olacaktır.

Buraya kadar yapılan genellemelerden, üretici güçlerin gelişiminin farklı üretim ilişkilerini koşulladığını ve tarihin gelişimi içinde farklı üretim tarzlarının birbirini takip ettiğini anlıyoruz. Burada henüz yanıt bulamadığımız soru, üretim ilişkilerinin nitelikçe değişikliğe yol açan sıçramalarına karşın, üretici güçlerin gelişiminin kesintisiz bir ilerleme olup olmadığıdır. Bugüne kadar bu sorunla ilgili olarak

toplumun geliştirdiği en üst düzey genelleme şöyle ifade edilmiştir: "Gelişmelerinin belli bir aşamasında, toplumun maddi üretici güçleri, o zamana kadar içinde hareket ettikleri mevcut üretim ilişkilerine ya da, bunların hukuki ifadesinden başka bir şey olmayan, mülkiyet ilişkilerine ters düşerler. Üretici güçlerin gelişmesinin biçimleri olan bu ilişkiler, onların engelleri haline gelirler. O zaman bir toplumsal devrim çağı başlar. İktisadi temeldeki değişme, kocaman üstyapıyı, büyük ya da az bir hızla altüst eder. (Marx K., 1979:25)" Sorumuz bu genellemeyle yanıtlanmış olmaktadır. Üretici güçlerdeki gelişme kesintisiz değildir ve üretim ilişkileri ile uyumsuzluk nedeniyle gelişme hızı kesintiye uğrayacaktır. Tarihsel olarak yaşanan bu tikanıklık ancak bir toplumsal devrim dönemiyle aşılabilir.

Bu genellemelerin sağlıkla ilgili iki önemli sonucunu hemen görebiliriz. Bunlardan ilki, her üretim tarzının kendine özgü bir toplumsal sağlık düzeyi ve üst yapı kurumu olarak sağlık hizmetleri biçimine sahip olacağı, ancak bu düzey ve biçimin toplumsal devrimlerle birlikte farklı bir niteliğe sıçrayacağıdır. Dolayısı ile tarihi, bugünü ve geleceği anlamak için üretim tarzlarını, toplumsal devrimlerin yapısını ve mantığını kavramamız gerekmektedir. Diğer önemli sonuç ise, üretici güçlerin gelişmesine içinde bulunduğumuz üretim ilişkileri engel oluyorsa, bu en temel sağlık sorunudur. Çünkü, eğer üretici güçlerin tanımı hatırlanırsa, bu tanım sadece bir bilimsel-teknolojik gelişimi değil, aynı zamanda doğrudan üretici insanın gelişimini de kapsamaktadır. Üretici insanın gelişiminin engellenmesi, biyolojik gereksinimlerden entelektüel gereksinimlere kadar çok yönlü temel bir sağlık sorunu yaratır. İçinde bulunduğumuz tarihsel dilimde bilim ve teknolojiye muazzam gelişmeye karşın insanların içinde bulunduğu cahillik, eğitim kurumlarının yarattığı yüzeysellik, dinsel gericiğin ve kültürel yozlaşmanın doruğa çıkması, kaba emek gücüyle çalışılmak zorunda kalınan uzun saatler, çocuk emek gücünün kullanımı ve giderek artan işsizlik başka nasıl açıklanabilir?

Sınıfsız Toplumlardan Sınıflı Toplumlara Üretim İlişkileri ve Sağlık

İlk toplumların milyonlarca yılı, emek üretkenliğinin bir üreticinin artı ürün üretmesine izin vermediği bir nesnellikte geçmiştir. İlk sınıfsız toplumlar olarak adlandırılan bu dönem, komün hukukunun hakim olduğu, ortaklaşa üretilip tüketildiği bir döneme karşı gelir. Toplum üyelerinin eşitliği sağlığa eşitliği de koşullamıştır. Toplum üyelerine ne kadar koruma sağlayabiliyorsa, ne kadar temel gereksinimleri karşılayabiliyorsa ve ne kadar hastalananları tedavi edebiliyorsa, tümü gereksinime göre eşitçe paylaşılmıştır.

Komün hukukunun bozulması daha önce belirtildiği gibi üretici güçlerin gelişmesinin belirli bir dereceye gelmesi ile üretim ilişkilerinin değişime uğramasının sonucudur. Emek üretkenliğinin artması ve bir toplum üyesinin kendi karnını doyurabileceğinden fazlasını üretmesine izin vermesi, özel mülkiyeti ve toplumsal

işbölümünü, bu ise eşitsizliği doğurmuştur. Başlangıçtaki eşitsizlik, diğer emekçilerin artı ürününe el koyulması yoluyla bu eşitsizliğin artırıldığı ve sömürüye dayanan üretim ilişkilerinin gelişmesini koşullamıştır. Üst yapı kurumları da sömüren sınıfın egemenliğini perçinleyen bir özellik göstermiştir. Üretim araç ve nesnelere özel mülkiyetine ve sömürüye dayanan üretim ilişkileri sağlığa da yansıtacaktır. Sömürülen sınıfların yaşam koşulları ve sağlıklarının egemen sınıfa göre daima kötü olmasının ötesinde, sağlık hizmetlerinin sunumu da eşitsiz bir karakter gösterecektir. Sınıflı toplumların işbölümü sağlıklı kategorisine izin verecektir, ancak doğrudan maddi üretime katılmayan sağlıkçıların, toplumsal zenginlik kimin elinde toplanıyorsa onların hizmetinde olmaları son derece anlaşılabilir bir sonuçtur. Sınıflı toplumların mantığına göre; emekçilerin sağlıklarına yatırım yapılması durumunda ürettikleri artı değer yatırıma göre daha fazlaysa, anlamlı olacaktır.

Toplumun sömürülen-sömüren karşıtlığı ile sınıflara bölündüğü yaklaşık son 6 bin yıl, sömürünün biçiminin değiştiği farklı üretim tarzlarına sahne oldu. Kölecilik, feodal ve kapitalist üretim tarzları birbirini izledi. Üretim tarzları arasındaki geçiş dönemleri mülkiyet biçimleri ve artı ürüne el koyma tarzları farklı sınıflar arasında sınıf çatışmaları ve siyasi devrimlerle giden bir tarihsel süreç dönüştü. "Burjuvazi, iktidara geldiği her yerde, tüm feodal, ataerkil ve pastoral ilişkileri yok etti. İnsanı doğal efendilerine bağlayan karmaşık feodal bağları acımasızca kopardı ve insanla insan arasında çıplak çıkardan, duygusuz "nakit ödeme"den başka hiçbir bağ bırakmadı. Dinsel coşkunluğun, şövalyeye tutkunluğun ve dar kafalılık melankolisinin kutsal heyecanını bencil hesapçılığın buz gibi soğuk sularında boğdu. Bireysel değeri değişim değerine indirgedi ve sayısız belgeye bağlanmış ve kazanılmış özgürlüğün yerine tek bir özgürlüğü, vicdansız ticaret özgürlüğünü koydu. Kısacası, dinsel ve siyasi yanlısamlarla gizlenmiş sömürünün yerine açık, utanmaz, doğrudan ve kaba sömürüyü koydu (Marx K. ve Engels F., 2003:13)." Kapitalist sömürü neye dayanıyordu? "Ödenmemiş emeğe el koymanın, kapitalist üretim tarzının ve bu üretim tarzında ortaya çıkan işçi sömürüsünün temeli olduğu; ve kapitalistin, işçinin emek-gücünü pazardaki bir meta gibi tam değerini ödeyerek satın alsa bile, yine de ondan, ona ödendiğinden daha çok değer sağladığı; ve son çözümlemede, bu artı-değerin, varlıklı sınıfların ellerinde sürekli olarak artan sermaye birikimlerinin çıktığı değerler tutarını oluşturduğu gösterildi (Engels F., 1978:91)."

Artı-değer sömürüsünün üretim ilişkilerinin temelini oluşturduğu kapitalizmde, üretim araçlarından yoksun kalmış yığınlar emek-gücü pazarında açıkltan ölmek için ve bazen ölerken, "özgür iradeleri" ile emek-güçlerini kapitalistlere pazarladılar. Giderek daha çok işçinin seri üretimde yoğunlaştığı fabrikalarda, ürettikleri değerleri ücretlerine karşı gelen kısımları haricinde kapitaliste hibe ederek çalıştılar. Emek verimliliğinin arttığı ve sömürü oranının(el konan artı-değerin ücretlere oranı) giderek yükseldiği kapitalizmde, hastalanan işçinin bir an önce

üretim bandı başına dönmesi önem kazandı. Kapitalist üretimin gereksinim duyduğu emek gücünün niteliği, ülkeler ve bölgeler arasındaki sağlık hizmetlerinin örgütlenmesindeki farklılıkların altındaki temel neden oldu. Sanayi bölgelerinde standardize edilmiş, üretimin yapısı ve gereksinimine göre asgari düzeyi belirlenmiş bir sağlık hizmeti örgütlenmesi söz konusuysa, tarımsal ekonominin yoğun olduğu bölgelerde daha düşük standartlarda sağlık hizmeti örgütlendi. Bunun sonunda sanayinin yoğunlaştığı bölgelerde çok sayıda sağlık emekçisinin yine ücret karşılığında çalıştığı büyük hastaneler ortaya çıktı. Hastalanan işçiyi ayakta tutabilmek için poliklinik hizmetleri yaygınlaştı. Üretimin gerektirdiği nitelikteki emek gücünün ertesi gün iş başı yapabilmesi için gerekli olan sağlık hizmeti, özünde burjuvazi için bir maliyet olduğundan sağlığın geliştirilmesi ve korunması işçi sınıfı için, bunlar sağlık emekçisi bile olsa, ihmal edildi. Süreç içerisinde nitelikli işsizlerin de yedek ordusu nedeniyle, burjuvazinin, sağlık hizmetlerine herkesin ulaşmasına ve yararlanmasına gereksinimi kalmadı. Dolayısıyla, maliyeti azaltıcı girişimler gecikmeden uygulamaya kondu. Toplumsal üretimin sağlık için ayrılan payının büyüklüğüne bağlı olan sağlık emekçilerinin ücreti, işçi sınıfının mücadelesine ve kapitalist birikimin özellikleri ile ilişkili olarak azalıp çoğaldı. Sağlık hizmetinde istihdam edilenlerin büyük çoğunluğu, her türlü iş kazası ve meslek hastalıklarıyla karşılaşarak, yoksulluk çekerek ve işsiz kalarak işçi sınıfı içinde yerlerini aldılar.

Kullanım değerinin değil, değişim değerinin gözetildiği üretimde, gereksiz ve sağlığa zararlı çok sayıda meta üretilirken, doğa ağır şekilde tahrip edilmeye başlandı. Sermayenin merkezileşmesi ve yoğunlaşması, sürekli yüksek kar oranları ile yaşayan ve bunun için bütün dünyada işlemeyeceği cinayet, çıkarmayacağı savaş olmayan tekeli ve asalak bir sermaye sınıfı oluşturdu. Tekelci sermayenin devlet mekanizmasını ele geçirmesi ve sermaye ihracı ile birlikte kapitalizmin emperyalizm aşamasına girilmesi, onca eşitsizliğin, haksız ölümlerin, çekilen acıların yanı sıra dünya halklarına bir de sistematik olarak üretilen savaşlarda kitlesel olarak kıyım uğramayı getirdi.

Nereye Kadar?

Kapitalist üretim ilişkileri ile sağlık arasındaki bağlantıyı, eğer verilseydi bir ansiklopedi kalınlığına ulaşacak ampirik verilere girmeden, genelleyerek incelemiş oluyoruz. Ancak henüz kapitalizmin daha önce belirttiğimiz gibi üretici güçlerin gelişimine nasıl engel olduğunu ve nasıl bir toplumsal devrimler dönemine girdiğimizi incelemedik. Kapitalizm içinde yaşadığımız bu günlerde eşî benzeri görülmemiş bir zafer kazanmıştır. Geçen yüzyılın işçi sınıfı iktidarları ve mücadelesi gerilemiş, emekçi sınıflar ideolojik olarak büyük ölçüde teslim alınmıştır. Emperyalist kuvvetleri durduracak önemli bir kuvvet şimdilik gözükmemektedir. Ancak buna rağmen bütün emperyalist ekonomiler durgunluk içindedir, işsizlik giderek artmakta, bütün dünyada ücretler ve sosyal haklar geriletilmekte, büyüme durma sınırına yaklaşmış

bulunmaktadır. Bu kadar önleri açık olmasına karşın yaşanan bu yapısal krizin nedeni nedir?

Yaşanan kriz kapitalizmin başlangıcından beri görülen ve üretimin plansız anarşik niteliğinden doğan dönemsel üretici güçlerin imhasından farklı bir özellik göstermektedir. Konuyu daha kolay anlayabilmek için, sermayenin, makineler, ham madde ve sarf malzemeleri için kullanılan kısmına kendiliğinden bir artı değer yaratmadığı için değişmeyen sermaye, emek gücünün karşılığı olarak yatırılan ücretlere ise artı değeri yaratan kısım olduğu için değişen sermaye dendiğini hatırlatalım. " ...değişmeyen sermayenin değişen sermayeye göre tedrici büyümesi, zorunlu olarak, genel kar oranında tedrici bir düşmeye yol açar. ...kapitalist üretimin gelişmesiyle birlikte, değişen sermayede, değişmeyen sermayeye, dolayısıyla, harekete geçirilen toplam sermayeye oranla nispi bir azalma olması, kapitalist üretimin bir yasasıdır. Bunun doğrudan sonucu, aynı hatta artan bir emek sömürü derecesinde, artı-değer oranının sürekli düşme gösteren bir kar oranı ile temsil edilmesidir. Bu nedenle, genel kar oranındaki bu sürekli düşme eğilimi, tam da emeğin toplumsal üretkenliğindeki sürekli gelişmenin, kapitalist üretim tarzına özgü bir ifadesidir (Marx K., 2003:189-190). İnsan aklının durduğu bu noktada, emek üretkenliğinin alabildiğine arttığı ve çok daha fazla artabileceği bir anda, sermaye sınıfının elinde biriken değeri azalan karları nedeniyle sermayeye çevirememesi ile beliren bir bunalımın içinde olduğumuzu anlıyoruz. Bu tam da üretimin toplumsal niteliği ile üretim araçlarının özel mülkiyeti arasında beliren çelişkinin yansımasıdır. Problem insanlığı felakete sürükleyen bu çelişkinin nasıl çözüleceğindedir.

Sosyalist Üretim İlişkileri ve Sağlık

" ..., büyük sanayinin gelişimi, üzerinde ürettiği ve ürünleri mülk edindiği temelini kendisini burjuvazinin ayaklarının altından çekip alır. Burjuvazi her şeyden önce kendi mezar kazıcılarını üretir. Burjuvazinin çöküşü ile proletaryanın zaferi eşit derecede kaçınılmazdır. (Marks K. ve Engels F., 2003:21)." Gerçekten geçen yüzyıl işçi sınıfının iktidar mücadelesinin yükseldiğine ve siyasi öncüsü aracılığı ile Ekim devrimini takip ederek dünyanın birçok ülkesinde sosyalizmin kurulduğuna tanıklık ettik. Reel sosyalizm deneyimi olarak adlandırılan ve geçen yüzyıla damgasını vuran 70 yıl, üretim ilişkilerinin nasıl dönüştürüldüğü konusunda önemli bir fikir vermektedir. Üretimin toplumsal niteliği ve özel mülkiyeti arasındaki temel çelişki, üretim araçlarının özel mülkiyeti kaldırılarak çözülmüştür. Sosyalizmin kurulması sürecinde, örneğin Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği'nde tüm üretim araçları ya devlet ya da kooperatif mülkiyetine geçmiştir. Söz konusu toplumsal mülkiyet biçimi, üretim anaşisini önleyen ve kalkınmada eşitliği sağlayan merkezi planlamayı mümkün hale getirmiştir. Ekonominin temel güdüsünün kar değil, tüm emekçilerin gelişimi ve refahı olması, daha önce sömürücü sınıfların el koyduğu zenginliğin toplum yararına kullanılmasına izin vermiştir. Sosyalist aydınlanma, üretici güçlerin üretici insan

bileşeninde büyük bir sıçramaya neden olmuştur. Üretim ilişkilerindeki bu dramatik değişikliğin sağlığa yansımaları çok iyi belgelenmiştir (Sol Meclis Sağlık Komisyonu, 2003). Sağlık ölçütlerindeki hızlı düzelmelerin önemli nedenlerinden biri de sağlık örgütlenmesinin sosyalist niteliğidir. Merkezi bütçe tarafından finanse edilen, merkezi planlamaya bağlı olarak eşit olarak dağılan ve parasız olarak sunulan sağlık hizmetleri, insanın ürettiği her birimden başlayarak örgütlenmiştir. Bugün Küba Sosyalist Cumhuriyeti hala dünyanın sağlık için yapılan harcamaya göre sağlık düzeyi en iyi olan ülkesidir ve üretim ilişkisi ile sağlık arasındaki nedenselliğin bir abidesi gibi dikilmektedir.

İnsanlığın geçen yüz yıl yaşanan ve 70 yıla uzanan sosyalizm deneyimi yine geçen yüz yıl, emperyalizmin haince saldırıları ve yok etme tehditleri altında, siyasi iradenin erken gevşetilmesi sonucunda karşı devrime teslim olmuştur. Bugün yapılması gereken nedir? Kapitalist üretim ilişkileri içinde bulunduğu derin buhran ve çürüme nedeniyle kendiliğinden yok olacak mıdır? Bu yazının başında değindiğimiz madde-bilinç ilişkisine tekrar dönmek gerekiyor. Dünya tarihinin içinde bulunduğumuz karanlık yıllarına rağmen sosyalizme geçiş çağı içinde olduğumuzu unutmamalıyız. Bu çağ işçi sınıfının örgütsel iradesi ile maddi bir güce dönüşeceği ve üst yapıdan başlayarak üretim ilişkilerini derinden değiştireceği çağdır. Ancak bu şekilde üretici güçler akıl dışı bağlarından kurtulacak, ancak bu şekilde kalıcı barışın kurulduğu dünyada insanlar eşitlik içinde özgürleşeceklerdir. Bugün toplum sağlığı için yapılacak en iyi, en anlamlı ve en bilimsel şey bu büyük dönüşüme katkıda bulunmaktır.

O zaman şunu rahatça yazabiliriz: "Emekçi hekimler, sağlık emekçileri, sağlık eğitimi gören öğrenciler, işçi sınıfı ile birleşin, zincirlerimizden başka kaybedecek bir şeyimiz yok."

KAYNAKLAR

Engels F. (1978) "Ütopik Sosyalizm ve Bilimsel Sosyalizm" Çev.Öner Ünalın. Sol Yayınları, 5. Baskı. Ankara.

Marx, K. (1992) "Feuerbach üzerine tezler. Ludwig Feuerbach ve Klasik Alman Felsefesinin Sonu. F. Engels." Çev:Sevim Belli, Sol Yayınları. 3.Baskı., Ankara.

Marx, K. (1999) "Grundrisse" Çev: Arif Gelen, Sol Yayınları, Birinci Baskı, Ankara.

Marx, K. (1979) "Ekonomi Politüğün Eleştirisine Katkı" Çev:Sevim Belli. Sol Yayınları. 4. Baskı. Ankara.

Marx, K ve Engels F. (2003) "Komünist Parti Manifestosu" Çev: Erkin Özalp. NK Yayınları. 3. Baskı. İstanbul.

Marx, K. (2003) "Kapital 3. Cilt" Çev: Alaattin Bilgi. Sol Yayınları, 4. Baskı, Ankara.

Sol Meclis Sağlık Komisyonu (2003) "Sosyalist Türkiye'de Sağlık" NK Yayınları, 2. Baskı, İstanbul.